

**ĐỊA CHỈ TỈNH
TUYÊN QUANG**

CHỈ ĐẠO BIÊN SOẠN
BAN THƯỜNG VỤ TỈNH ỦY TUYÊN QUANG

CƠ QUAN THỰC HIỆN
BAN TUYÊN GIÁO TỈNH ỦY TUYÊN QUANG
TRUNG TÂM UNESCO THÔNG TIN TƯ LIỆU LỊCH SỬ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THẨM ĐỊNH NỘI DUNG
HỘI ĐỒNG KHOA HỌC - CÔNG NGHỆ TỈNH TUYÊN QUANG

ĐỒNG CHỦ BIÊN
GIANG VĂN HUỖNH - NGUYỄN VĂN SƠN - NGUYỄN QUANG ÂN

BIÊN SOẠN

NGUYỄN VĂN AM - LẠI HUY ANH - NGUYỄN QUANG ÂN - BÙI VĂN TRỌNG
CƯỜNG - HỒ TUẤN DUNG - NGÔ TUẤN DŨNG - QUAN VĂN DŨNG - QUÁCH
HÀ - LÊ THỊ THANH HIỀN - TẠ VĂN KHA - NGUYỄN PHI KHANH - PHẠM VĂN
KHIÊN - PHẠM VĂN LOAN - ĐẶNG THỌ LỘC - PHẠM THỊ NẾT - NGUYỄN
VĂN NHÃ - PHÙ NINH - VŨ HUY PHÚC - NGUYỄN TRỌNG PHÚC - ĐẶNG
THỊ QUANG - LÊ ĐÌNH SĨ - TRẦN THỊ LỆ THANH - PHẠM VĂN THÍNH -
NGUYỄN THỊ THU THỦY - TRẦN MẠNH TIẾN - LẠI VĂN TỎI - NGUYỄN NHƯ
TRANG - BÙI XUÂN TRƯỜNG - PHẠM XUÂN TRƯỜNG - TRẦN TƯỜNG VÂN -
VŨ VĂN VĂN

BIÊN TẬP CHÍNH

ĐINH XUÂN LÂM - NGUYỄN QUANG ÂN - NGUYỄN VĂN SƠN - BÙI VĂN
TRỌNG CƯỜNG - LÊ THỊ THANH HIỀN - TẠ NGỌC LIỄN

THAM GIA BIÊN TẬP

VŨ THỊ BÉ - NGUYỄN THỊ PHƯƠNG CHI - KHỔNG DIỄN - ĐẶNG THỊ HOA - LÊ
THỊ THANH HÒA - LÊ CỰ LỘC - PHẠM ĐÌNH NHÂN - DƯƠNG TRUNG QUỐC -
ĐỖ XUÂN THỂ - DOÃN ĐOAN TRINH - TRƯƠNG THỊ YẾN

TỈNH ỦY - HỘI ĐỒNG NHÂN DÂN - ỦY BAN NHÂN DÂN
TỈNH TUYÊN QUANG

**ĐỊA CHỈ TỈNH
TUYÊN QUANG**

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA - SỰ THẬT
H À N ỘI - 2014

Chủ tịch HỒ CHÍ MINH

Tấm ảnh này (Người tặng Đảng bộ và nhân dân các dân tộc tỉnh Tuyên Quang ngày 20-3-1961)

LỜI GIỚI THIỆU

Địa chí học vốn là một thể loại có truyền thống trong kho tàng văn hóa nước ta. Từ rất sớm và xuyên qua các thời kỳ lịch sử đã từng xuất hiện nhiều tác giả nổi tiếng và tác phẩm địa chí có giá trị, như Nguyễn Trãi với *Dư địa chí*, Lê Quý Đôn với *Phủ biên tạp lục*, Trịnh Hoài Đức với *Gia Định thành thông chí*, v.v.. Đó là chưa kể tới *Đại Nam nhất thống chí* của Quốc sử quán triều Nguyễn lần lượt giới thiệu một cách ngắn gọn mà đầy đủ các tỉnh trong cả nước.

Các tác phẩm địa chí như tên gọi đã xác định, ghi chép, cung cấp những thông tin cụ thể và cần thiết trên tất cả các mặt về một địa phương, một vùng đất, từ môi trường địa lý, cấu tạo địa chất đến các cư dân sống trên địa bàn, tình hình chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội, v.v..

Kể từ khi nước ta đi vào con đường đổi mới hội nhập, thực hiện kinh tế thị trường thì địa chí học lại càng tỏ rõ sức mạnh, vì đã chú trọng nêu lên mặt mạnh để phát triển, mặt hạn chế cần khắc phục, nhằm mục tiêu chung là nâng cao đời sống vật chất và tinh thần phục vụ đời sống con người, phục vụ địa phương, phục vụ dân tộc. Có cả một phong trào biên soạn địa chí, từ tỉnh đến huyện, có nơi xuống đến xã. Một số tỉnh sau khi hoàn thành biên soạn địa chí tỉnh, lại tiến hành viết địa chí huyện, như Thái Bình, Thanh Hóa, Thừa Thiên - Huế... Không dừng lại ở đó, có tỉnh lại đặt vấn đề viết từ điển địa chí, tài liệu địa chí như Bắc Giang, Tiền Giang, Vĩnh Long, Thái Bình. Công tác biên soạn địa chí tỉnh, huyện đều do các cơ quan Đảng, Nhà nước của tỉnh, huyện chỉ đạo và tổ chức thực hiện, có sự cộng tác, phối hợp của các tổ chức khoa học và các nhà khoa học ở địa phương và Trung ương.

Tuyên Quang, về mặt địa chí học, là một tỉnh vô cùng phong phú, ngoài các đặc điểm thiên nhiên, nhân văn, kinh tế, văn hóa đặc sắc còn có một mặt rất nổi trội là truyền thống cách mạng sâu xa và bền vững. Đây là quê hương, là “cái nôi” của Cách mạng Việt Nam. Chính trên mảnh đất này, tại Tân Trào đã diễn ra Hội nghị toàn quốc Đảng Cộng sản Đông Dương (ngày 13 tháng 8 năm 1945) quyết định Tổng khởi nghĩa; cũng là nơi hội họp Quốc dân Đại hội bầu ra Ủy ban Dân tộc giải phóng Trung ương tức chính phủ lâm thời - với cụ Hồ Chí Minh làm Chủ tịch. Tân Trào được coi là thủ đô của Cách mạng Việt Nam.

Lẽ ra *Địa chí tỉnh Tuyên Quang* phải được biên soạn sớm nhưng nay mới tiến hành, song tuy có chậm về thời gian, nhưng lại rút được kinh nghiệm của các địa phương đi trước về mặt tổ chức nghiên cứu, công tác biên soạn và kết quả thực tế là hiện nay chúng

ta đang có trong tay cuốn *Địa chí Tuyên Quang*, một công trình khá đồ sộ, gồm 7 phần, 64 chương và Tổng luận, bao gồm đầy đủ các lĩnh vực tự nhiên, dân cư, lịch sử, chính trị, kinh tế, xã hội, văn hóa, lược chí các huyện, thành phố - là những nội dung cần phải thể hiện đối với loại sách địa phương chí cấp tỉnh. Về phương pháp biên soạn, địa chí được xem như là một cuốn bách khoa những tri thức cơ bản về một địa phương. Nó là một thể loại trước tác độc đáo, được biên soạn theo phương pháp tổng hợp, cùng một lúc phải sử dụng nhiều phương pháp nghiên cứu của nhiều bộ môn khoa học khác nhau như địa lý học, sử học, chính trị học, kinh tế học, xã hội học, dân tộc học, văn hóa học... Cùng một lúc phải huy động tài liệu về hầu hết các lĩnh vực liên quan đến một địa phương. Song khi biên soạn, các tác giả *Địa chí tỉnh Tuyên Quang* đều theo một phương pháp thống nhất là ghi chép, miêu thuật một cách khoa học, văn phong mạch lạc, súc tích.

Địa chí tỉnh Tuyên Quang sau khi được xuất bản và phát hành rộng rãi sẽ là một tài liệu tham khảo, nghiên cứu bổ ích cho các nhà lãnh đạo, đồng bào địa phương đến các nhà nghiên cứu khoa học và người đọc ở các tỉnh trong nước, nước ngoài muốn tìm hiểu về đất nước, con người Tuyên Quang xưa và nay.

Trên cơ sở công trình này, nếu rút gọn lại, hệ thống hóa các vấn đề, có thể biên soạn thành các cuốn dạng cẩm nang, sách gối đầu giường cho cán bộ địa phương trong việc hoạch định và thực thi chính sách sát hợp với từng vùng, từng lĩnh vực trong tỉnh một cách bền vững, có cơ sở khoa học.

Với các ưu điểm trên, người viết *Lời giới thiệu* này vô cùng tin tưởng rằng *Địa chí Tuyên Quang* sẽ được đón tiếp nồng nhiệt khi đến tay bạn đọc xa gần, trong và ngoài nước.

Hà Nội, cuối tháng 10 năm 2012

GS, NGND. ĐÌNH XUÂN LÂM

Phó Chủ tịch Hội Khoa học lịch sử Việt Nam

LỜI NÓI ĐẦU

Tuyên Quang là vùng đất giàu truyền thống lịch sử, văn hóa, nằm ở vị trí chiến lược quan trọng thuộc lãnh thổ Việt Nam. Từ xa xưa, miền đất thượng du này đã luôn đảm nhiệm vai trò phen dậu vững chắc của Tổ quốc, là địa danh thân thiết và thiêng liêng gắn liền với những sự kiện lịch sử trọng đại của đất nước.

Trong suốt chiều dài lịch sử dân tộc, nhân dân các dân tộc Tuyên Quang đã sát cánh cùng nhân dân cả nước trong công cuộc xây dựng, bảo vệ quê hương đất nước. Bằng bàn tay lao động cần cù và trí sáng tạo, trải qua hàng ngàn năm chinh phục thiên nhiên, con người Tuyên Quang đã tạo dựng nên một vùng đất linh thiêng với nền văn hóa dân tộc đa hương sắc và hệ thống chính trị của một đơn vị hành chính trực thuộc Trung ương được xác lập từ rất sớm.

Tháng mười âm lịch năm Tân Mão, tức tháng 11 năm 1831, tỉnh Tuyên Quang chính thức được thành lập. Gần hai trăm năm qua, tiếp nối dòng chảy lịch sử của mảnh đất đã tồn tại hàng nghìn năm, nhân dân các dân tộc Tuyên Quang đã bền bỉ, kiên cường đấu tranh chống thiên tai, địch họa, cải tạo thiên nhiên, tạo dựng nên một vùng đất mà như thần phả đền Bắc Mực, huyện Hàm Yên, tỉnh Tuyên Quang đã viết: *"sơn kỳ thủy tú, vạn vật tốt tươi, mặt người tươi đẹp, ruộng nhiều lúa chín, đất nở đầy hoa, chim kêu vượn hót, thuốc quý tiềm tàng, sơn hào vô tận, không thứ gì là không có nhờ khí hậu thiên nhiên..., xem như nơi đây có nguồn thiêng hội tụ, vui nước an dân, hợp đức thánh nhân"*.

Cuối thế kỷ XIX, khi triều đình nhà Nguyễn đầu hàng thực dân Pháp, nhân dân các dân tộc Tuyên Quang vẫn kiên cường cùng nhân dân cả nước chiến đấu chống ngoại xâm.

Từ khi Đảng Cộng sản Việt Nam ra đời, nhân dân các dân tộc tỉnh Tuyên Quang luôn một lòng theo Đảng, cùng với nhân dân cả nước lập nhiều thành tích vẻ vang. Trong cách mạng Tháng Tám năm 1945, Tuyên Quang là Thủ đô Khu giải phóng, nơi Trung ương Đảng, Bác Hồ ở và làm việc, lãnh đạo cuộc tổng khởi nghĩa giành chính quyền trong cả nước, lập nên nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa.

Trong cuộc kháng chiến trường kỳ chống thực dân Pháp xâm lược, Tuyên Quang là Thủ đô kháng chiến, nơi Chủ tịch Hồ Chí Minh, Trung ương Đảng, Quốc hội, Chính phủ, Mặt trận, 13/14 bộ và cơ quan ngang bộ, các ban, ngành, cơ quan Trung ương đặt trụ sở sống và làm việc, lãnh đạo cuộc kháng chiến đến thắng lợi hoàn toàn. Đảng bộ và nhân dân các dân tộc Tuyên Quang đã hoàn thành xuất sắc nhiệm vụ thiêng liêng: Xây dựng, bảo vệ Thủ đô kháng chiến, bảo vệ an toàn tuyệt đối các cơ quan đầu não của Trung ương

và Chủ tịch Hồ Chí Minh. Chính tại nơi đây đã diễn ra các sự kiện trọng đại của Đảng, của cách mạng Việt Nam: Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ II của Đảng; Đại hội toàn quốc thống nhất Việt Minh - Liên Việt; Đại hội liên minh nhân dân ba nước Việt Nam - Lào - Campuchia... Tuyên Quang đã thay mặt nhân dân cả nước làm tròn nghĩa vụ quốc tế cao cả với cách mạng Lào anh em. Trong cuộc kháng chiến trường kỳ, đã có tới gần 6 năm Tuyên Quang là nơi Chủ tịch Hồ Chí Minh kính yêu ở, làm việc, vỮng tay chèo lái đưa con thuyền cách mạng đến bến bờ của chiến thắng vinh quang

Trong kháng chiến chống Mỹ, cứu nước, nhân dân các dân tộc Tuyên Quang vừa xây dựng, bảo vệ quê hương, vừa tích cực chi viện cho tiền tuyến, cùng cả nước viết nên trang sử hào hùng Đại thắng mùa Xuân năm 1975, giải phóng hoàn toàn miền Nam, thống nhất đất nước.

Đất nước hòa bình và bước sang thời kỳ đổi mới, Đảng bộ và nhân dân Tuyên Quang tiếp tục phát huy mạnh mẽ truyền thống cách mạng, năng động, sáng tạo, khơi dậy những tiềm năng, lợi thế, huy động sức mạnh tổng hợp để phát triển kinh tế - xã hội, đảm bảo quốc phòng, an ninh và đã giành được nhiều thành tựu quan trọng trên tất cả các lĩnh vực, tạo nên sự đổi thay lớn lao trên quê hương cách mạng. Kinh tế của tỉnh có bước phát triển nhanh, cơ cấu kinh tế chuyển dịch theo hướng tích cực; hệ thống cơ sở hạ tầng, đời sống vật chất, văn hoá, tinh thần của nhân dân các dân tộc không ngừng cải thiện, bộ mặt nông thôn có nhiều đổi mới, an sinh xã hội được đảm bảo.

Với tình yêu sâu sắc và niềm tự hào về quê hương xứ sở, nhận thức rõ lịch sử, văn hóa là động lực cho sự phát triển của tỉnh nhà, Tỉnh ủy Tuyên Quang đã sớm chỉ đạo thực hiện đề tài khoa học cấp tỉnh "*Nghiên cứu, biên soạn, xuất bản Địa chí tỉnh Tuyên Quang*" với sự tham gia nhiệt tình, có trách nhiệm của các nhà khoa học, nhà nghiên cứu, các cơ quan, đơn vị ở Trung ương và địa phương.

Công trình đã trình bày một cách khách quan và tương đối toàn diện về tỉnh Tuyên Quang từ khởi thủy đến năm 2013 trên tất cả các mặt về tự nhiên và xã hội; nhấn mạnh những đóng góp của Tuyên Quang đối với quá trình dựng nước và giữ nước, đặc biệt trong thời kỳ đấu tranh giành độc lập và giải phóng dân tộc cũng như trong quá trình xây dựng và bảo vệ Tổ quốc xã hội chủ nghĩa. Đây xứng đáng là công trình Bách khoa toàn thư của tỉnh.

Với gần một ngàn năm trăm trang sách, *Địa chí tỉnh Tuyên Quang* đây ấp các thông tin về điều kiện tự nhiên, địa lý, sự phát triển về kinh tế - chính trị, văn hóa - xã hội của tỉnh qua các thời kỳ; giới thiệu tới độc giả các địa danh lịch sử, du lịch, bản sắc văn hóa truyền thống của các dân tộc anh em trong tỉnh, từ đó làm cho người đọc hiểu sâu sắc hơn về giá trị truyền thống, lịch sử, con người, cũng như thấy được các cơ hội đầu tư phát triển trong tương lai của mảnh đất anh hùng - Thủ đô Khu giải phóng, Thủ đô kháng chiến trong thời kỳ đổi mới, hội nhập và phát triển. Những thông tin ấy chính là nguồn lực, nguồn sức mạnh tinh thần, là nguồn cổ vũ, niềm tin, niềm tự hào để các thế hệ người dân Tuyên Quang vững tin hơn trên con đường tiến lên phía trước.

Có được cuốn *Địa chí tỉnh Tuyên Quang* hôm nay là kết quả sự chỉ đạo sát sao của cấp ủy, chính quyền tỉnh Tuyên Quang; công sức lao động nghiêm túc, khoa học, nhiệt tình trong một thời gian dài của tập thể các nhà khoa học, nhà nghiên cứu; sự phối hợp giúp

đỡ của các cơ quan Trung ương và địa phương. Tỉnh ủy, Hội đồng nhân dân, Ủy ban nhân dân tỉnh Tuyên Quang xin trân trọng cảm ơn những đóng góp quý báu của các tổ chức, cá nhân trong suốt quá trình nghiên cứu, biên soạn, thẩm định, chỉnh sửa, hoàn thiện bản thảo xuất bản cuốn sách.

Mặc dù Ban Chỉ đạo, Ban Biên soạn và các cộng tác viên đã hết sức nỗ lực, cố gắng, nghiêm túc tiếp thu những ý kiến đóng góp của các tập thể, cá nhân trong và ngoài tỉnh để chỉnh sửa, biên tập nâng cao chất lượng bản thảo, song việc biên soạn một công trình có tầm cỡ như *Địa chí tỉnh Tuyên Quang* khó có thể tránh khỏi những hạn chế, thiếu sót, những chi tiết chưa thật sự làm hài lòng bạn đọc. Chúng tôi rất mong bạn đọc gần xa tiếp tục có ý kiến tham gia, đóng góp để nâng cao hơn nữa chất lượng cuốn *Địa chí tỉnh Tuyên Quang*. Xin trân trọng cảm ơn.

Tuyên Quang, mùa xuân năm Giáp Ngọ - 2014

NGUYỄN SÁNG VANG

*Ủy viên Trung ương Đảng, Bí thư Tỉnh ủy,
Chủ tịch Hội đồng nhân dân tỉnh,
Trưởng đoàn đại biểu Quốc hội tỉnh Tuyên Quang*

BẢN ĐỒ HÀNH CHÍNH TỈNH TUYỀN QUANG

